

Prace Filologiczne, Tom okolicznościowy 2024: 111–130

ISSN 0138-0567; e-ISSN 2720-5037

Copyright © by Milena Hebal-Jeziarska, 2024

Creative Commons: Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-

-Bez utworów zależnych 3.0 PL (CC BY-NC-ND 3.0 PL)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

<https://doi.org/10.32798/pf.1562>

MILENA HEBAL-JEZIARSKA

Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej

Uniwersytet Warszawski, Warszawa

e-mail: m.hebal-jeziarska@uw.edu.pl

ORCID 0000-0002-6325-3545

WIZERUNEK CZESKIEJ SPOŁECZNOŚCI ŻYDOWSKIEJ WE WSPÓŁCZESNEJ CZESZCZYŹNIE – ANALIZA KORPUSOWA

THE IMAGE OF THE CZECH JEWISH COMMUNITY IN CZECH LANGUAGE – A CORPUS ANALYSIS

ABSTRACT: The analysis shows that the image of a contemporary Jew consists primarily of features relating to be religious and community. Jews are an important part of Czech society. Their representatives are invited to state ceremonies, are members of many councils, and speak on various matters. There is no shortage of mentions in the press about their lives, customs and events taking place in individual Jewish communities. Images created in journalism and the press are not unfavourable for them, unless a conflict with the dominant society is described. Such occurrences often contain lexemes negatively evaluating the behaviour of the Jewish community. The way of describing the Jews living in the Czech Republic before the war is also important. Their memory is kept forever. Their contribution to the history and culture of the Czech Republic is emphasized. The press image of Czech Jews correlates with the results of research, which show that anti-Semitism in the Czech Republic is at a low level, and Jews enjoy the Czechs' liking.

KEYWORDS: Czech Jews, corpus analysis

Celem artykułu jest przedstawienie współczesnego obrazu czeskiej mniejszości żydowskiej utrwalonego w artykułach prasowych i publicystycznych wydanych

w latach 1989–2020. Analiza została przeprowadzona na podstawie poświadczeń korpusowych. Uzupełniają ją podstawowe informacje pozajęzykowe dotyczące opisywanej społeczności oraz krótka analiza leksemów *žid* / *Žid* przeprowadzona na podstawie czeskich źródeł leksykograficznych.

1. Mniejszość żydowska na ziemiach czeskich – wprowadzenie do zagadnienia

Żydzi należą do mniejszości zamieszkujących ziemie czeskie co najmniej od X wieku (Čapková, Kieval 2022, s. 7). Choć przez cały ten czas współtworzyli historię mieszkańców wymienionych terenów, już od średniowiecza mierzyli się z nietolerancją i prześladowaniami. Jak twierdzi Soukopová (2011, s. 78), z badań antropologicznych nad mniejszościami narodowymi i religijnymi wynika, że podział na my–oni zaznaczał się wyraźnie, zwłaszcza u mniejszości żydowskiej, na której życie w diasporach wpływał już od średniowiecza antyjudazm, a od XIX wieku – antysemityzm. Báar (2016, za Čapková, Kieval 2022, s. 8) zauważa również, że Żydzi nie byli i często nie są nadal uważani przez historyków za integralną część historii narodów żyjących w środkowej i wschodniej Europie. Byli oni pomijani, traktowani jako obcy, szczególnie w opisach dziejów powstających w XIX wieku. Od tego trendu nie odbiega również Franciszek Palacký, który historię Czechów pokazywał przez ciągłą walkę Czechów z Niemcami. O Żydach pisze sporadycznie. Ponadto rozumie ich jako społeczność nienależącą do żadnego narodu (Čapková, Kieval 2022, s. 8). Przypadki niewłączania Żydów do historii opisywanego przez nich regionu nie należą nawet dzisiaj do rzadkości. Nie ulega wątpliwości, że Żydzi byli i są ważną częścią czeskiego społeczeństwa.

Federacja Gmin Żydowskich (*Federace židovských obcí*) szacuje, że obecnie żyje w Republice Czeskiej od 15 do 20 tysięcy Żydów, chociaż tylko 5000 z nich jest zarejestrowanych w gminach i innych stowarzyszeniach żydowskich¹.

Społeczność żydowska nie ma przyznanego statusu mniejszości narodowej w Republice Czeskiej. Jest natomiast uznana za społeczność religijno-kulturową. Pomimo tego wśród stałych gości zasiadających w radzie mniejszości narodowych jest również przedstawiciel społeczności żydowskiej, a stowarzyszenia żydowskie o liberalnej orientacji korzystają z programów przeznaczonych dla mniejszości narodowych oraz grantów udzielanych przez czeskie Ministerstwo Kultury².

Na podstawie badań przeprowadzonych przez Centrum Badania Opinii Społecznej (*Centrum pro výzkum veřejného mínění*) Żydzi mieszkający w Czechach

¹ Zob. <https://www.fzo.cz/o-nas/statistika/>.

² Zob. <https://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=6653>.

nie są postrzegani negatywnie. Ostatnie badanie z 2020 r. plasuje Żydów na 6 miejscu pod względem sympatii z punktacją 2,82, co oznacza, że czeskie społeczeństwo uważa Żydów za „raczej sympatycznych”³.

Tabela I. Stosunek czeskiego społeczeństwa do narodowości żyjących w Republice Czeskiej

Kolejność	Narodowość/Społeczność	Skala od 5 (społeczność najmniej sympatyczna) do 1 (grupa bardzo sympatyczna)
1.	Czesi	1.70
2.	Słowacy	1.79
3.	Polacy	2.51
4.	Węgrzy	2.74
5.	Wietnamczycy	2.80
6.	Żydzi	2.82
7.	Niemcy	2.88
8.	Bułgarzy	2.88
9.	Rosjanie	3.15
10.	Ukraińcy	3.18
11.	Chińczycy	3.34
12.	Rumuni	3.35
13.	Arabowie	3.98
14.	Romowie	4.02

Źródło: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni-vztahy-a-zivotni-postoje/5203-vztah-ceske-verejnosti-k-narodnostnim-skupinam-zijicim-v-cr-brezen-2020>

Pozytywny stosunek do Żydów mieszkających w Republice Czeskiej koreluje z badaniami nad poziomem antysemityzmu. Jak twierdzi Zoufalá (2013, s. 121), w porównaniu z innymi krajami niechęć wobec Żydów jest w Czechach bardzo niska, wręcz marginalna. Zoufalá powołuje się również na roczny raport z 2011 roku sporządzony przez przedstawicieli Federacji Gmin Żydowskich (*Federace židovských obcí*), w którym stwierdza się, że czeski antysemityzm nie ma charakteru przemocowego. W raporcie z 2021 roku, co prawda, dostrzega się przejawy antysemityzmu znajdujące się w Internecie. Stanowią one podstawę do pojawienia się obaw wśród członków społeczności żydowskiej, aby

³ Respondenci przyznawali punkty w skali od 1 do 5, w której poszczególne liczby oznaczały stopień sympatii bądź antypatii żywionej względem członków danej narodowości/społeczności: 1 – bardzo sympatyczni, 2 – raczej sympatyczni, 3 – ani sympatyczni, ani niesympatyczni 4 – raczej niesympatyczni, 5 – bardzo niesympatyczni.

narastający trend do radykalizacji antysemityzmu nie spowodował ataków fizycznych na Żydów⁴. Nie ma jednak informacji, które by potwierdzały wzrost agresywnych zachowań wobec nich. Z wywiadów dostępnych na stronach⁵ przedstawiających historię i kulturę Żydów czeskich wynika, że członkowie społeczności żydowskiej nie spotykają się z antysemityzmem od czasów aksamitnej rewolucji. Warto zaznaczyć, że osoby wypowiadające się na ten temat nie są rozpoznawalne przez środowisko jako Żydzi.

2. Leksemy *žid* / *Žid* w źródłach leksykograficznych

Ze słownika etymologicznego Rejzka (2015, s. 790) wynika, że ogólnosłowiański leksem *žid* został zapożyczony z łacińskiego *iudaeus*, prawdopodobnie za pośrednictwem starołoskiego słowa *giudio*. Natomiast wyraz łaciński jest pożyczką z języka hebrajskiego (hebr. *jchūdāh*, dosłownie ‘ulubiony’), który do łaciny przeniknął z języka greckiego (gr. *iudaîos*).

We współczesnym języku czeskim leksemy *žid* oraz *Žid* w zależności od znaczenia są pisane wielką lub małą literą. Wyraz pisany wielką literą odnosi się do członka semickiego narodu izraelskiego (PSJČ, SSJČ, SSČ), natomiast leksem pisany małą literą oznacza wyznawcę religii możeszowej, izraelitę (PSJČ, SSJČ, SSČ). Z ważniejszych derywatów należy wymienić neutralne stylistycznie leksemy *židovka* ‘żydówka’, *židovský* ‘żydowski’, *židovství* ‘żydostwo’ (PSJČ, SSJČ, SSČ), wyrazy wskazujące na istnienie opozycji swój–obcy *Nežid* (dosł.) ‘nie-Žyd’, *nežid* ‘nie-žyd’, *nežidovka* ‘nie-żydówka’, *Nežidovka* ‘nie-Žydówka’ (SSJČ), słowa o negatywnej konotacji *antižid*, *antižidovský*, *bolševicko-židovský* (Neomat).

Wśród definicji wymienianych w słownikach można również odnaleźć inne znaczenia omawianego leksemu oraz derywaty i związki frazeologiczne kreślące wizerunek społeczności żydowskiej, który jest charakterystyczny dla przeszłości. Część z nich stanowią leksemy opatrzone kwalifikatorem *zastaralý* ‘przestarzały’, znajdujące się starszych słownikach, np. w PSJČ, SSJČ. Wskazują one na to, że Żydzi stanowili ważną i zauważalną część społeczeństwa czeskiego, postrzeganą jednak często negatywnie.

Jednoznacznie na to wskazują znaczenia leksemu *žid* opatrzone kwalifikatorem *lidový* ‘ludowy’ lub *dialektální* ‘dialektalny’ odnoszące się do definicji nie-literackich, np. *žid* to nazwa trującego grzyba (PSJČ), rzecz podrzędnej, słabej jakości (np. najgorszy rodzaj guzików) (PSJČ, SSJČ) oraz kleks (PSJČ, SSJČ).

⁴ Raport roczny za rok 2021 <https://www.kehilaprag.cz/docs/1653-V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD%20zpr%C3%A1va%20C5%BDOP1.pdf>.

⁵ Zob. https://www.hks.re/wiki/zide_v_ceske_republice.

O istotności kulturowej oraz dużej populacji żydowskiej, szczególnie mieszkającej w jednej z dzielnic Pragi, świadczy natomiast przestarzały leksem *Židy* (PSJČ). Oznaczał on zarówno dzielnicę żydowską lub ulicę miasta, jak i była żydowską dzielnicę praską, Józefów. Na wkład Żydów w czeską kulturę wskazuje również słowo *žid* w znaczeniu rodzaju tańca ludowego (SSJČ). Motywacją do utworzenia tej nazwy były osoby tańczące, w tym wypadku Żydzi (Krasnická 1966).

Wyraz *žid* oznaczał też ludową grę w karty (SSJČ). Z poświadczeń wynika, że była to karciana gra na pieniądze zwana *taroky* ‘tarok’. Słowo *žid* oznaczało rodzaj kasy, do której gracze wpłacali pieniądze⁶ (SSJČ). A zatem zostało tutaj wykorzystane stereotypowe skojarzenie żyda z umiejętnością gromadzenia pieniędzy. Warto zauważyć, że współcześnie w niektórych wariantach tej gry kasa zwana *žydem*⁷ już nie występuje, co można tłumaczyć odchodzeniem od utrwalonych wyobrażeń o społeczności żydowskiej.

Frazeologizmy wskazują na różne cechy żyda/Żyda: mądrości, cwaności, przebiegłości (*chytrý, mazaný jako žid*), wiecznego wędrowca (*bloudit jako věčný žid Ahasver*), znakomitego handlowca (*je nad žida*), oddanego swojej wierze (*drží k ní jako žid k víře*).

Ciekawe jest również dość nowe powiedzenie powstałe podczas wojny na terenach okupowanych przez Niemców. Jest ono zarejestrowane w bazie zawierającej neologizmy Neomat⁸ *Mít svého Žida ve sklepe*, dosłownie ‘Mieć swojego Żyda w piwnicy’. Sformułowanie to oznacza możliwość wykazania się w odpowiednim momencie działalnością konspiracyjną. Żyd jest w analizowanym powiedzeniu nie tylko ofiarą prześladowań, ale również źródłem korzyści związanych z walką z okupantem.

Materiał zaczerpnięty ze słowników języka czeskiego wskazuje na utrwalony stereotyp Żyda o większej liczbie cech negatywnych niż pozytywnych. Jest to obraz przestarzały, jak pokazują wyniki badań pozajęzykowych przedstawionych na początku tego tekstu oraz analiza korpusowa przeprowadzona w dalszej części artykułu.

3. Wizerunek żyda/Żyda w poświadczeniach korpusowych

Analiza obejmuje konkordancje zawierające leksemy *žid* i *židovský* odnoszące się do czeskiej społeczności żydowskiej. Pokrótce omawiam również wyraz *Žid*. Kwerenda wyżej wymienionych słów została przeprowadzona na podstawie poświadczeń wygenerowanych z podkorpusu publicystycznego zawierającego

⁶ Zob. https://cs.wikipedia.org/wiki/Taroky#Druhy_her.

⁷ Zob. taroky.net.

⁸ Databáze excerptního materiálu Neomat (2015).

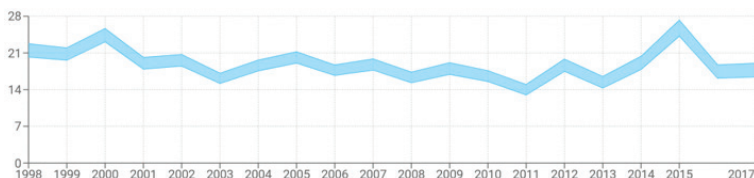
teksty pisane w języku czeskim wydane w latach 1989–2020. Podstawową metodą zastosowaną w rekonstrukcji wymienionych leksemów jest badanie wyrazów współwystępujących (kolokatów) wyszukiwanych słów, czyli analiza preferencji semantycznej⁹ wybranych leksemów. Kolokaty były wyszukiwane w atrybucie lematu, w odległości 5 tokenów z lewej i prawej strony od analizowanego słowa. Miarą statystyczną wybraną do wygenerowania wstępnej listy wyrazów współwystępujących był logarytm Dice’a wbudowany w wyszukiwarke Kontext obsługującą Czeski Korpus Narodowy.

Wyszukiwanie wybranych leksemów wymagało włączenia funkcji wyszukiwania zaawansowanego, która pozwala na rozróżnienie wielkości liter lematu, np. [lemma=„žid”] oraz lemma [lemma=„Žid”]. Wygenerowanie konkordancji bez zastosowania opisanej opcji zwracało wyniki, w których wyszukiwany wyraz był pisany zarówno małą, jak i wielką literą.

Oś analizy stanowi preferencja semantyczna. Pozwala ona na stworzenie zarysu wizerunku wyszukiwanych leksemów. Po podziale słów na grupy semantyczne następuje ręczna analiza poświadczeń. Wyrazy współwystępujące wygenerowane oddzielnie dla leksemów *žid* i *Žid* tworzą różne wizerunki, chociaż część z nich jest wspólna dla obu słów.

3.1. Frekwencja

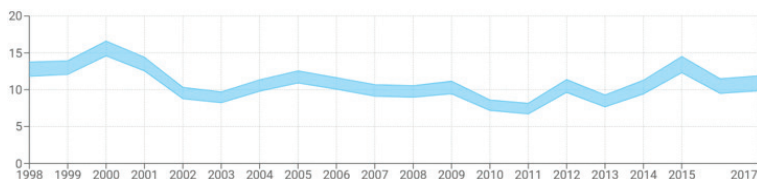
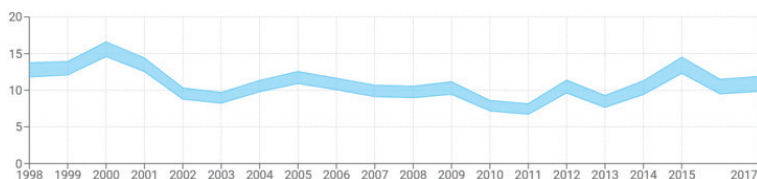
Częstość występowania leksemów *žid*/*Žid* waha się w korpusach języka czeskiego od 6 poświadczeń na milion tokenów do 28 ipm. Większą frekwencją odznacza się forma pisana wielką literą, tj. *Žid*, której częstość w tekstach czeskich wynosi od 15 ipm. do 28 ipm. (ryc. 1), mniejszą ma leksem pisany małą literą, tj. *žid*, którego obecność określa się w przedziale od 6 do 16 ipm. (ryc. 2). Znacznie większa frekwencja wyrazu pisanego wielką literą jest związana przede wszystkim z dużą liczbą tekstów odnoszących się do Holocaustu. Istotny pod tym względem wydaje się zwłaszcza rok 2015, w którym obchodzono 50. rocznicę wyzwolenia Oświęcimia.

Ryc. 1. Frekwencja względna leksemu *Žid* (na 1 mln słów)

Źródło: <https://www.korpus.cz/slovo-v-kostce>

⁹ Pojęcie preferencji semantycznej (ang. *semantic preference*) definiuję za Stubbsem (2001, s. 65) jako „relację pomiędzy lematem lub formą wyrazową a grupą powiązanych z nim/nią wyrazów”.

Ryc. 2. Frekwencja względna leksemu *žid* (na 1 mln słów)Źródło: <https://www.korpus.cz/slovo-v-kostce>Ryc. 3. Frekwencja względna leksemu *židovský* (na 1 mln słów)Źródło: <https://www.korpus.cz/slovo-v-kostce>

Frekwencja całkowita wyszukiwanych leksemów w poszczególnych korpusach jest wprawdzie bardzo duża (por. ryc. 1–3), ale konteksty, w których one się pojawiają, przeważnie nie odnoszą się do Żydów mieszkających w Czechach. W związku z tym wyszukiwanie poświadczeń przedstawiających czeską sytuację polegało na ręcznej ekscerpacji właściwych wystąpień.

3.2. Kolokacyjny obraz leksemów *žid*/*Žid*/*židovský*

Przez obraz kolokacyjny rozumiem wizerunek wyłaniający się z wyrazów współwystępujących (kolokatów) z wyszukiwanym leksemem. Słowa *žid*/*Žid* znacznie różnią się w zakresie preferencji semantycznej. Duża część wyrazów współwystępujących z leksemem *Žid* wskazuje na represjonowanie tej grupy etnicznej. Natomiast kolokaty wyrazu *žid* odnoszą się częściej do religii i kultury żydowskiej.

Ze wspólnych kolokatów dla obu leksemów należy wymienić wyrazy współwystępujące odnoszące się do prześladowań i zagłady społeczności żydowskiej, przedstawicieli innych religii, pochodzenia przodków, Izraela. Z analizy poświadczeń wynika, że w wielu tekstach mamy do czynienia z rozchwianiem ortograficznym oraz niepewnością użytkowników języka czeskiego co do stosowania wielkich i małych liter w wymienionych słowach.

Leksem *Žid*, jak już zostało wspomniane, wiąże się przede wszystkim z wyrazami oznaczającymi prześladowania Żydów, jakie miały miejsce zwłaszcza podczas drugiej wojny światowej. Świadczą o tym leksemy odnoszące się do ludobójstwa (*holokaust* ‘Holokaust’, *genocida* ‘ludobójstwo’, *vyvražďování*

‘wymordowywanie’, *vražďení* ‘mordowanie’, *vyvražďení* ‘wymordowanie’, *zavražďený* ‘zamordowany’, *vyhlazovací* ‘służący do eksterminacji’, *vyhlazování* ‘eksterminacja’, *zahynout* ‘zginąć’), deportacji (*deportace* ‘deportacja’, *deportovat* ‘deportować’, *deportovaný* ‘deportowany’, *transport* ‘transport’), prześladowań (*pronásledování* ‘prześladowanie’, *pogrom* ‘pogrom’), miejsc odosobnienia i eksterminacji (*ghetto* ‘getto’, *Osvětim* ‘Oświęcim’, *Terezín* ‘Terezin’, *tábor* ‘obóz’, *koncentrační* ‘koncentracyjny’, *koncentrák* ‘obóz koncentracyjny’), niemieckiego nacjonalizmu (*Hitler* ‘Hitler’, *nacista* ‘nazista’, *nacistický* ‘nazistowski’, *Němec* ‘Niemiec’), nienawiści (*antisemitismus* ‘antysemityzm’, *nenávist* ‘nienawiść’, *Hilsner* ‘Hilsner’), innych narodowości, grup etnicznych, mniejszości seksualnych (*Arab* ‘Arab’, *Němec* ‘Niemiec’, *Rom* ‘Rom’, *Polák* ‘Polak’, *Cikán* ‘Cygan’, *černoch* ‘Murzyn’, *homoseksuál* ‘homoseksualista’), umiejscowienia w czasie (*válka* ‘wojna’, *protektorát* ‘Protektorat’), osób ratujących żydów (*zachránce* ‘wybawca’, *Schindler*), krajów (*Izrael*, *Palestina* ‘Palestyna’, *izraelský* ‘izraelski’).

W poświadczeniach Żydzi/żydzy są zatem opisywani przede wszystkim jako ofiary nazizmu. W korpusie nie brakuje również tekstów, w których przedstawiane są pogromy Żydów, organizowanych przez Czechów przed II wojną światową. W poświadczeniach są także podawane przykłady procesów antysemickich, np. Leopolda Hilsnera¹⁰.

3.2.1. Kolokaty leksemów *žid* i *židovský*

Wyrazy współwystępujące z leksemami *žid* i *židovský* można podzielić na kolokaty odnoszące się do:

- społeczności żydowskiej oraz jej organizacji,
- pobożności żydów,
- tradycji i wiary żydowskiej,
- prześladowań Żydów oraz ich upamiętnienia,
- członków innych religii,
- pochodzenia Żydów,
- zwyczajów ludowych.

W niniejszym artykule ze względów objętościowych opisałam te grupy kolokatów, które – moim zdaniem – pozwalają na stworzenie współczesnego obrazu mniejszości żydowskiej żyjącej w Republice Czeskiej. Nie zajmowałam się zatem wyrazami współwystępującymi oznaczającymi prześladowania Żydów oraz pochodzenie tej grupy. Nie przedstawiałam również poświadczeń odnoszących się ogólnie do tradycji i wiary żydowskiej.

¹⁰ Leopold Hilsner – Żyd niesłusznie skazany za morderstwo. Jego sprawę zalicza się do procesów antysemickich. Więcej na ten temat: <https://www.mesto-polna.cz/hilsner-leopold/d-327200>.

3.2.1.1. Kolokaty odnoszące się do czeskiej mniejszości żydowskiej

Wyrazami o najwyższej wartości logarytmu Dice’a nazywanymi czeską społeczność żydowską są leksemy *komunita* ‘wspólnota, społeczność’ oraz *obec* ‘gmina’.

Sformułowania *židovská komunita* ‘społeczność żydowska’, *židovská obec* ‘gmina żydowska’ współwystępują z wyrazami odnoszącymi się do wielkości, liczebności oraz istotności, np. *početný* ‘liczny’, *významný* ‘ważny’, *zaniklý* ‘zanikły’. Do kolokatów należą również rzeczowniki nazywające miejsca oraz ich przymiotnikowe derywaty, np. *ostravský* ‘ostrawski’, *Proštějov*, *Morava*.

Poświadczenia opisujące liczną i ważną społeczność żydowską dotyczą mniejszości zamieszkującej tereny czeskie przed wojną. Autorzy tekstów często podkreślają, że współczesna wspólnota żydowska jest w porównaniu z nią licznie mniejsza. Wskazują II wojnę światową jako przyczynę tej sytuacji.

(...) **ostravská židovská obec** byla v době svého rozkvětu **desetkrát větší než frýdecká**. Takže zatímco ve Frýdku existovala jedna synagoga a jedna modlitebna se nacházela ve Frýdlantu nad Ostravicí, tak v Ostravě bylo synagog **mnohem více**. Nejprve jedna v Moravské Ostravě, od dvacátých let druhá pro ortodoxní židy, dále byla synagoga ve Vítkovicích, v Přívoze a pak existovaly i další modlitebny v Hrušově, v Mariánských Horách, v Zábřehu. (...) Ze čtyř ostravských synagog **nezbyla žádná** X (2018): 5plus2, č. 1/2018¹¹.

Mniejszość żydowska jest postrzegana jako istotna, ważna dla historii Czech. Świadczą o tym nie tylko sformułowania zawierające leksem *významný*, ale również treść tekstów odnosząca się do znanych osób pochodzenia żydowskiego oraz zabytków żydowskich.

Také v České Lípě žila početná židovská komunita s řadou osobností. „Vyšli z ní mnozí vědci, umělci a ekonomičtí experti. V České Lípě se narodil například vídeňský lékař Leopold Moll, zakladatel soustavné péče o matku a dítě,” připomíná historik Ladislav Smejkal. X (2004): Deníky Bohemia, 16. 9. 2004¹².

¹¹ [...] w czasach swojej świetności społeczność żydowska Ostrawy była dziesięciokrotnie liczniejsza niż wspólnota Frydku. Tak więc, o ile we Frydku była jedna synagoga, we Frýdlancie nad Ostravicą znajdowała się jedna sala modlitewna, o tyle w Ostrawie było znacznie więcej synagog. Pierwsza w Morawskiej Ostrawie, od lat dwudziestych, druga dla ortodoksów, potem była synagoga w Vítkovicach, Přívozie, a potem były inne domy modlitwy w Hrušovie, Mariánskích Horach i Zábřehu. (...) Z czterech ostrawskich synagog nie zachowała się żadna [tłumaczenie własne – MHJ].

¹² W Ceskiej Lípě mieszkała również liczna społeczność żydowska, z której pochodziło wiele znanych osobistości: naukowców, artystów i ekonomistów. „Na przykład urodził się tam wiedeński lekarz Leopold Moll, twórca systemu opieki nad matką i dzieckiem”, przypomina historyk Ladislav Smejkal [tłumaczenie własne – MHJ].

Na łamach czeskiej prasy jest miejsce nie tylko na przedstawianie historii czeskich Żydów, ale również na przekazywanie najważniejszych informacji dotyczących dzisiejszej społeczności żydowskiej, np. na temat jej działalności, wyboru czy odwołania rabina, obchodzonych świąt, wewnętrznych konfliktów lub nieporozumień ze społeczeństwem dominującym. Sformułowanie *židovská obec*, które się do niej odnosi, występuje z częstotścią 4,11 ipm. w podkorpusie publicystycznym SYNv11.

Brněnští židé hledají rabína, který umí česky Brno X (2007): Mladá fronta DNES, 8. 8. 2007¹³.

Rabín Karol Sidon nedokázal židovské reprezentaci vysvětlit, kam se všechny věci poděly. A co je ještě horší, většina židovské obce mu přestala věřit také jako člověku, který má spravovat její duchovní záležitosti. Taková je jedna verze příběhu, v němž pražští židé před dvěma týdny propustili rabína, který je vedl dlouhých dvanáct let. Druhou verzi nabízí dnes již bývalý vrchní rabin Sidon. Nepořádek v inventáři je podle něj pouze zástupným důvodem. Rabinát prý musel opustit, protože křížil plány nedávno zvoleného předsedy Židovské obce v Praze Tomáše Jelínka X (2004): Týden, č. 27/2004¹⁴.

Większość poświadczeń pokazuje neutralnie, a nawet pozytywnie społeczność żydowską. Za przykład mogą posłużyć fragmenty dotyczące świąt żydowskich Paschy i Chanuki. Informacja o żydowskim święcie światła jest przekazywana czytelnikom co roku. W ich opisach używane są sformułowania *židé v ČR* 'żydzi w Republice Czeskiej', *brněnští židé* 'brneńscy żydzi', *jihomoravští židé* 'południowomorawscy żydzi'. Samo święto jest w wybranych poświadczeniach opisywane wyraźnie pozytywnie.

PRAHA Jeden z **nejoptimističtějších** židovských svátků chanuka začal o tomto víkendu. X (1999): Metro, 6. 12. 1999¹⁵.

Na życzliwość wobec Żydów wskazują również dowcipy żydowskie pojawiające się co jakiś czas na łamach prasy. Rabin jest w nich uosobieniem mądrego

¹³ Brneńscy żydzi szukają rabina, który zna język czeski. Brno X (2007): Mladá fronta [tłumaczenie własne – MHJ].

¹⁴ Rabin Karol Sidon nie potrafił wytłumaczyć przedstawicielom żydów, gdzie się podziały te wszystkie rzeczy. Co gorsza, większość społeczności żydowskiej przestała mu również ufać jako osobie, która powinna zarządzać ich sprawami duchowymi. To jedna z wersji historii, w której prasy żydzi zwolnili dwa tygodnie temu rabina, który przewodził im przez długie dwanaście lat. Drugą wersję podaje były naczelny rabin Sidon. Według niego nieporządek w inwentarzu jest tylko przyczyną zastępczą. Mówi się, że musiał opuścić rabinat, bo pokrzyżował plany niedawno wybranemu przewodniczącemu gminy żydowskiej w Pradze Tomášowi Jelínkowi [tłumaczenie własne – MHJ].

¹⁵ W ten weekend rozpoczęło się jedno z najbardziej optymistycznych żydowskich świąt, Chanuka [tłumaczenie własne – MHJ].

i uprzejmego człowieka. Jak twierdzi Robert Řehák, czeskie żarty przedstawiające korzystny wizerunek Żydów są odzwierciedleniem lepszych relacji Żydów z Czechami niż z Polakami czy Słowakami.

„Díky lepším vztahům Židé u nás ani často nemluvili jidiš, ale německy a česky, nemuseli se uzavírat před okolím”, uvádí Řehák a hned přidává další příklad: „Podívejte se na vtipy o Kohnovi a Roubíčkovi. V těch českých židě vystupují jako moudří rabíni, chytří jednotlivci a celkově jsou laskaví, což v Polsku ani na Slovensku rozhodně není.” X (2018): Právo Víkend, č. 28/2018¹⁶.

Poświadczenia świadczą o zainteresowaniu Czechów życiem mniejszości żydowskiej. Wskazują na to regularnie podawane informacje na temat życia czeskiej społeczności żydowskiej, świąt, które obchodzą, zapraszając do uczestnictwa w nich członków społeczeństwa dominującego.

3.2.1.2. Kolokaty odnoszące się do pobożności żydów

Leksemy współwystępujące z leksemem *žid*, o wysokiej wartości logarytmu Dice’a, to wyrazy odnoszące się do pobożności wyznawcy judaizmu. Wskazują one najczęściej na wysoki poziom zaangażowania religijnego: *pravověrný* ‘prawowierny’, *praktikující* ‘praktykujący’, *zbožný* ‘pobożny’, oraz na tradycyjne podejście do wiary: *ortodoxní* ‘ortodoksyjny’, *ultraortodoxní* ‘ultraortodoksyjny’.

Nejsem ortodoxní žid. O sobotách často pracuju, jím úplně všechno, nedodržuju košer stravu. X (2005): Magazín Práva, č. 29/2005¹⁷.

Sformułowania odnoszące się do praktykujących żydów (*ortodoxní žid*, *ultraortodoxní žid*, *zbožný žid*, *pravověrný žid*, *praktikující žid*) wygłaszane przez przedstawiciela społeczności żydowskiej mieszkającej w Czechach łączą się przede wszystkim z leksemami odnoszącymi się do:

- trudności w realizacji obowiązków religijnych oraz możliwości ich wypełniania,
- obyczajowości religijnej, przede wszystkim koszerności (*košer jídlo* ‘jedzenie kosherne’, *košer víno* ‘wino kosherne’, *košer hotel* ‘hotel koszerne’)

¹⁶ „Dzięki lepszym stosunkom, tutejsi Żydzi często nie mówili nawet w jidysz, ale po niemiecku i czesku, nie musieli izolować się od otoczenia” – stwierdza Řehák i od razu dodaje kolejny przykład: „Spójrzcie na dowcipy o Kohnie i Rubiczku. W czeskich żydzi jawią się jako mądrzy i bystrzy rabini, uprzejmi ludzie, czego na pewno nie ma w Polsce czy na Słowacji.” [tłumaczenie własne – MHJ].

¹⁷ Nie jestem ortodoksyjnym żydem. W soboty często pracuję, jem po prostu wszystko, nie przestrzegam diety koshernej [tłumaczenie własne – MHJ].

i rytualnego obmywania się (*mykva* ‘mykwa’), nieraz również odpowiedniego wyglądu (*pejz* ‘pejs’, *kaftan* ‘chałat’, *klobouk* ‘kapelusze’).

W poświadczeniach tych kreślony jest obraz (w dużej mierze – autowizerunek) czeskiego pobożnego żyda mieszkającego w Czechach jako osoby, która musi włożyć duży wysiłek w przestrzeganie tradycji. Charakterystyczne są tu przysłówki i przymiotniki odnoszące się do trudności, np. *nesnadno* ‘niełatwo’, *není snadné* ‘nie jest łatwo’. Dotyczy to przede wszystkim dostępności do mykiew, koszernej jedzenia, jak i specjalistów, którzy takie jedzenie potrafią przygotować, np.:

Setkáváme se v jeho pražské restauraci King Solomon, jediné košer restauraci v ČR. **Nesnadno** se tu prý shánějí i **košer potraviny**: k porážce dobytka předepsaným způsobem je totiž podle něj zapotřebí certifikovaný odborník a zároveň **praktikující žid**. Proto do ČR přijíždějí odborníci ze zahraničí. „Takový řezník stojí kolem 750 eur denně,” říká Günsberger. Také víno musí sklízet a vyrábět žid, dodržující příkázání z tóry. X (2005): Pátek Lidových novin, č. 16/2005¹⁸.

Je Praha košer? Být **ortodoxním židem není vůbec snadné**. Znamená to zastávat životní styl, pro který nejsou v Praze úplně ideální podmínky. Třeba jen dennodenní obtíže s košer stravou. Většina potravin se sem dováží ze zahraničí a kvůli úzké klientele je poměrně drahá. X (2010): MF plus, č. 3/2010¹⁹.

Część poświadczeń odnosi się również do możliwości praktykowania religii żydowskiej. Charakterystyczne jest tu użycie czasownika *moci/moct* ‘móc’ oraz sformułowań typu *mít k dispozici* ‘mieć do dyspozycji’.

Niektóre kolokaty odnoszą się do charakterystycznego wyglądu ortodoksyjnych żydów. Są to wyrazy oznaczające części garderoby, ich kolor (*kaftan*, *klobouk*, *černý*) oraz czeski ekwiwalent słowa pejsy (*pejzy*). Ten wyróżniający się w dzisiejszych czasach wygląd stanowi również pewnego typu wyzwanie. Świadczyć może o tym poświadczenie, w którym żyd wypowiada się na temat tego, czy jego wygląd nie naraża go na zachowania antysemickie. Z jego wypowiedzi wynika, że boi się o swoje zdrowie i życie (*nejsem si někdy úplně jistý, že dojedu v pořádku* ‘nieraz

¹⁸ Spotykamy się w jego praskiej restauracji King Salomon, jedynej **koszernej restauracji** w Republice Czeskiej. Podobno **nie jest tu łatwo** dostać **jedzenie koszerne**: do uboju była w zalecany sposób potrzebny jest biegły rzeczoznawca i praktykujący żyd. Dlatego do Czech przyjeżdżają eksperci z zagranicy. „Taki rzeźnik kosztuje około 750 euro dziennie” – mówi Günsberger. Wino musi być również przygotowane i wyprodukowane przez żyda przestrzegającego przykazań Tory [tłumaczenie własne – MHJ].

¹⁹ Czy Praga jest koszer? Bycie ortodoksyjnym żydem wcale nie jest łatwe. Oznacza to utrzymywanie stylu życia, dla którego warunki w Pradze nie są do końca idealne, np. codzienne trudności z koszerą żywnością. Większość jedzenia jest importowana z zagranicy i jest dość droga ze względu na wąską klientelę [tłumaczenie własne – MHJ].

nie jestem całkowicie pewien, czy dojadę cały’), dlatego wracając do domu, przesiada się z tramwaju do tramwaju. Poświadczenia, w których wyrażana jest obawa o zdrowie i życie czeskich Żydów, należą jednak do rzadkości. Por.:

Přijde mi, že u nás se situace v tomto směru částečně vyostřuje. To mi sice vyvrací někteří lidé židovského původu, ale ti nejsou tak jasně identifikovatelní jako já. Po pravdě řečeno, začínám v poslední době raději různě přestupovat z tramvaje do tramvaje a nejsem si někdy úplně jistý, když jezdím domů, že dojedu v pořádku. Nejsem také přesvědčen o metodách naší policie při boji proti antisemitismu a xenofobii. X (2011): Magazín Víkend DNES, č. 11/2011²⁰.

Wygląd pobożnego Żyda jest postrzegany jako charakterystyczny, rzucający się w oczy, a zarazem jednoznacznie wskazujący na przynależność do społeczności żydowskiej. Bywa to również wykorzystane przez przestępców przebiegających się za Żydów. Por.:

Vaše vizáž je v českém prostředí **nápadná a nenechá nikoho na pochybách**, že jste zbožný žid. Nemáte problémy s antisemitismem? X (2011): Magazín Víkend DNES, č. 11/2011²¹.

Lupič s tváří žida Ozbrojený muž převlečený za ortodoxního žida přepadl v Čestlicích u Prahy zaměstnance bezpečnostní agentury a uloupil kufr s několika miliony korun. X (2009): Aha! neděle, č. 22/2009²².

Powierzchniowość ortodoksyjnych Żydów może stać się w przestrzeni publicznej powodem do wyśmiewania. Zdarza się to jednak, według wyników analizy poświadczeń korpusowych, sporadycznie. Ponadto ocena takich zachowań jest negatywna. Są one uznane już za przestarzałe, co jest kolejnym dowodem na to, że postrzeganie Żydów uległo zmianie.

Katolické církvi to pochopitelně škodí rovněž, protože se nadměrně věnuje otázkám technického rázu, pěstuje si snad až příliš velké bolestícnství a nezbyvají jí síly na to, aby řešila své vnitřní problémy - a má jich celkem dost, počínaje vyrovnáváním se s vlastní minulostí a konče různými dozvuky starých (například antisemitských)

²⁰ Wydaje mi się, że sytuacja w tej kwestii trochę się pogarsza. Co prawda nie zgadzają się ze mną niektórzy ludzie pochodzenia żydowskiego, ale ich nie można tak wyraźnie zidentyfikować jak mnie. Prawdę mówiąc, ostatnio wolę przesiadać się z tramwaju na tramwaj i czasami nie jestem do końca pewien, czy dotrę do domu. Nie jestem też przekonany co do metod naszej policji w walce z antysemityzmem i ksenofobią [tłumaczenie własne – MHJ].

²¹ Twój wygląd w czeskim środowisku rzuca się w oczy i nie pozostawia wątpliwości, że jesteś pobożnym Żydem. Czy masz problemy z antysemityzmem? [tłumaczenie własne – MHJ].

²² Rabuś o wyglądzie Żyda Uzbrojony mężczyzna przebrany za ortodoksyjnego Żyda napadł na pracownika agencji ochrony w Čestlicach pod Prażą i ukradł walizkę zawierającą kilka milionów korun [tłumaczenie własne – MHJ].

předsudků Smutné je, že právě ministr kultury by měl být tím kdo bude nesmyslné tendence Zemanova kabinetu vyrovnávat a kdo se bude snažit nastolit mezi církvemi a státem přijatelnou atmosféru, která by položila základy slušné koexistence, když už ne přátelství. Dá se ale taková věc čekat od člověka, který v novinovém článku zesměšňuje ortodoxní židy, protože nosí pejzy a kaftany? X (2000): Lidové noviny, 25.10.2000²³.

O ile życie społeczności żydowskiej bez względu na stopień ortodoksyjności nie jest negatywnie przedstawiane w publicystyce i w prasie codziennej, o tyle już opis konfliktów między nią a społeczeństwem dominującym zawiera nieraz leksemy oceniające zachowania żydów negatywnie. Dotyczą one wartościowania postaw żydowskich określanych przez społeczeństwo dominujące ortodoksyjnymi. Przykładem może być głośna sprawa dotycząca terenu, który do połowy XV wieku zajmował żydowski cmentarz. Ziemia ta została sprzedana miastu przez gminę żydowską, a następnie była stopniowo zabudowywana. Do konfliktu doszło w momencie, gdy rada miejska zgodziła się na postawienie kolejnego budynku. Ortodoksyjni żydzi zaprotestowali przeciw temu, powołując się na fakt, że w tym miejscu leżą szczątki ich przodków. Sprawa nabrała rozgłosu międzynarodowego, co spowodowało, że do konfliktu dołączyli również żydzi mieszkający w innych krajach. Poświadczenia dotyczące tej kwestii wskazują na negatywną ocenę zachowania społeczności żydowskiej. Jest ono określane jako absurdalne (*absurdní*), nieracjonalne (*iracionální*).

O tom, že v území vymezeném ulicemi Spálenou, Jungmannovou, Lazarskou a Purkyňovou se rozprostírá takzvaná Židovská zahrada, která do poloviny 15. století sloužila jako židovský hřbitov, všichni zainteresovaní dopředu věděli. Dokonce to na katedře architektury přednášíme dětičkám. Proto také byl podmínkou stavebního povolení archeologický průzkum. Ale poté, co jsme prošli celým tím schvalovacím kolečkem, zpochybňovat po dvou letech souhlasné rozhodnutí rady městských a státních úřadů **je absurdní**. Vnímáte postoj některých ortodoxních židů, že s hroby nelze hýbat, za iracionální? Nikdo nezpochybňuje jejich víru, že právě tam, kde byli pohřbeni, se dočkají vzkříšení. Ale na hřbitov se přestalo pohřbívát před pěti sty

²³ Szkodzi to oczywiście również Kościołowi katolickiemu, ponieważ jest on nadmiernie przejęty kwestiami technicznymi, pielęgnuje chyba zbyt wiele bólu i nie ma już siły, by rozwiązać swoje wewnętrzne problemy – a ma ich całkiem sporo, poczynając od pogodzenia się z własną przeszłością i kończąc na różnych echach dawnych (na przykład antysemitkich) uprzedzeń. To smutne, że minister kultury będzie tym, który zrównoważy niedorzeczne preferencje gabinetu Zemana i będzie starał się stworzyć akceptowalną atmosferę między kościołami a państwem, która mogłaby położyć podwaliny pod przyzwoite współżycie, jeśli nie przyjaźń. Ale czy można się czegoś takiego spodziewać po osobie, która w artykule prasowym kpi z ortodoksyjnych Żydów, bo noszą pejzy i chałaty [tłumaczenie własne – MHJ].

lety, je tam kompaktní zástavba a dávno už to není ono tiché místo X (2000): Mladá fronta DNES, 14. 3. 2000²⁴.

Przejawy ortodoksyjnych zachowań są opisywane jako zarzewie konfliktów nie tylko między społeczeństwem dominującym a mniejszościowym, ale również wewnątrz społeczności żydowskiej. Ortodoksyjność w poniższych poświadczeniach jest przeciwstawiana demokracji i postępowi.

Jelínek dál zdůrazňoval, že je Židovskou obec potřeba více otevřít pluralitnímu myšlení a **demokratizaci**, ne ji vést pouze jednoproudým ortodoxním směrem. X (2014): Reflex, č. 28/2014²⁵.

Pobaveně sleduji, jak se pražský rabín Karol Sidon snaží o založení ortodoxní židovské komunity. Dnes je trend úplně jiný. Obce se modernizují, v pokrokových komunitách už nikoho nenapadne oddělovat muže a ženy při bohoslužbách. X (1999): Mladá fronta DNES, 18. 12. 1999²⁶.

Podsumowując, w prasie i publicystyce pobożni Żydzi jawią się jako nieduża grupa ludzi, którym nie jest łatwo przestrzegać zasad religijnych. Obraz ten jest charakterystyczny szczególnie dla autowizerunku Żydów. Istotną cechą obrazu opisywanej społeczności stanowi ortodoksyjność religijna. W heterowizerunku własność ta nie jest wartością negatywnie ocenianą, jeśli nie ma wpływu na społeczeństwo dominujące. W innym przypadku jest postrzegana przez czeską większość pejoratywnie i może stać się zarzewiem konfliktów.

²⁴ O tym, że na obszarze wyznaczonym przez ulice Spálena, Jungmannova, Lazarska i Purkyňova rozpościera się tzw. Ogród Żydowski, który do połowy XV wieku służył jako cmentarz żydowski, wiedzieli z wyprzedzeniem wszyscy zainteresowani. Na wydziale architektury uczymy tego nawet dzieci. Dlatego też badania archeologiczne były warunkiem uzyskania pozwolenia na budowę. Ale po przejściu całego procesu zatwierdzania, kwestionowanie po dwóch latach decyzji szeregu władz miejskich i państwowych jest absurdem. Czy uważasz, że postawa niektórych ortodoksyjnych Żydów, że grobów nie można przenosić, jest irracjonalna? Nikt nie kwestionuje ich wiary, że zmarłych wskrzeszą dokładnie tam, gdzie zostali pochowani. Ale chować zaprzestano na cmentarzu pięćset lat temu, jest tam zwarta zabudowa i już dawno przestał być spokojnym miejscem [tłumaczenie własne – MHJ].

²⁵ Jelínek podkreślał, że społeczność żydowską trzeba bardziej otworzyć na myślenie pluralistyczne i demokratyzację, a nie prowadzić ją tylko w jednym ortodoksyjnym kierunku [tłumaczenie własne – MHJ].

²⁶ Z rozbawieniem obserwuję, jak praski rabin Karol Sidon usiłuje założyć ortodoksyjną gminę żydowską. Dziś trend jest zupełnie inny. Społeczności się modernizują, w postępowych wspólnotach nikt nie myśli o rozdzielaniu mężczyzn i kobiet podczas nabożeństw [tłumaczenie własne – MHJ].

3.2.1.3. Kolokaty odnoszące się do przedstawicieli innych religii

Leksem *žid* współwystępuje również z wyrazami odnoszącymi się do przedstawicieli innych religii, szczególnie do chrześcijan (*křesťan* ‘chrześcijanin’, *katolik* ‘katolik’, *protestant* ‘protestant’, *pravoslavný* ‘prawosławny’), muzułmanów (*muslim* ‘muzułmanin’), nieraz również do buddystów i hinduistów (*buddista* ‘buddysta’, *hinduista* ‘hinduista’). Większość poświadczeń również w tym wypadku nie dotyczy czeskiej społeczności żydowskiej. W tekstach nierzadko wymienia się cechy łączące wymienione religie:

Také se zamyslete nad tím, odkud pochází většina světových náboženství. Křesťané, muslimové a židé, všichni pocházejí ze Středního východu. X (2006): Právo, 1. 12. 2006²⁷.

Wypowiedzi dotyczą również współżycia ich członków, czasem również zażegnania sporów między nimi.

Soužití židů, křesťanů a muslimů bylo a je žhavým bodem v každé době. X (2008): Mladá fronta DNES, 12. 2. 2008.²⁸

Poświadczenia zawierające leksemy odnoszące się do czeskich żydów, chrześcijan i muzułmanów wskazują, że przedstawiciele tych trzech religii są ważnymi członkami społeczeństwa czeskiego. Są oni zapraszani na spotkania organizowane przez władze zarówno na szczeblu państwowym, jak i lokalnym. Por:

Na projev prezidenta na Hradčanském náměstí přijedou kromě českých muslimů i zástupci křesťanů a židů. X (2009): Deníky Bohemia, 4. 4. 2009²⁹.

Z analizy poświadczeń wynika, że czescy żydzi, chrześcijanie, muzułmanie i inni wierzący rzadko zajmują wspólne stanowisko. Jednym z przykładów jest problem eutanazji. Autor tekstu podsumowuje, że sytuacja, w której przedstawiciele różnych grup religijnych się zjednoczyli, ma miejsce po raz pierwszy.

„Eutanazii nepovažujeme za možnost volby ve výjimečných případech, ale za znevažení lidského života,” píše se v prohlášení. Za katolíky jej podepsal kardinál Miroslav Vlk, za židy rabin Karol Sidon a za muslimy Vladimír Šánka z Ústředí muslimských obcí. Svůj podpis připojil i Pavel Černý z Ekumenické rady církví, která

²⁷ Proszę zastanowić się nad tym, skąd pochodzi większość religii świata. Chrześcijanie, muzułmanie i żydzi – wszyscy pochodzą z Bliskiego Wschodu [tłumaczenie własne – MHJ].

²⁸ Współżycie żydów, chrześcijan i muzułmanów było i jest gorącym punktem każdej epoki [tłumaczenie własne – MHJ].

²⁹ Oprócz czeskich muzułmanów w przemówieniu prezydenta na Hradčanskim náměstí wezmą udział przedstawiciele chrześcijan i żydów [tłumaczenie własne – MHJ].

sdrůžuje všechny ostatní křesťanské církve v Česku. **Je to vůbec poprvé, co se zástupci věřících takto sjednotili.**” X (2005): Lidové noviny, 10. 12. 2005³⁰

Inny wymiar mają natomiast poświadczenia zawierające leksemy odnoszące się tylko do chrześcijan i żydów. Wskazują na bliską relację łączącą członków obu religii, o czym świadczą poświadczenia odnoszące się do ich wspólnych działań, przede wszystkim do solidarnego uświęcania pamięci ofiar holokaustu, prześladowań żydów czeskich, przypominania wspólnej historii oraz wspominania zasłużonych dla Czechów osób bez względu na wyznawaną przez nich religię.

V neděli se židé a křesťané setkají ve Velké synagoze, aby si připomněli transporty vypravené v lednu roku 1942 z Plzně. Ze svého domova bylo tehdy vytrženo celkem 2065 lidí (z toho 221 dětí). X (2018): Deníky Bohemia, 18. 1. 2018.³¹

Podsumowując, żydzi są opisywani jako wyznawcy jednej z monoteistycznych religii. Stanowią istotną część społeczeństwa czeskiego, o czym świadczą regularne zaproszenia przedstawicieli społeczeństwa żydowskiego na spotkania o randze państwowej i religijnej. Nie bez znaczenia pozostają również ich wypowiedzi dotyczące kwestii moralnych i etycznych.

3.2.1.4. Kolokaty odnoszące się do czeskich/morawskich zwyczajów ludowych

Leksem *žid* pojawia się w tekstach jako jedna z postaci wchodzących w skład korowodu zapustnego. Wyrazy współwystępujące odnoszą się do pozostałych członków pochod, najczęściej przebranych za kobyłę (*kobyła*), kominiarza (*kominík*), druciarza (*drátěník*), listonosza (*pošťák*), Turka (*turek*) i pstrokatego (prowadzącego korowód przebranego w ubranie w rozmaitych jaskrawych kolorach – *strakatý*). W zależności od zwyczaju skład korowodu może być różny. Poświadczenia zawierające wymienione leksemy dotyczą czeskiego, a właściwie morawskiego kontekstu.

Podle starobylé tradice převleky oblékají zásadně muži. Na jeden den se strojí za strakatého, ženušku, turky, slaměného, rasa s kobyłą, kominíka i žida. „Lidé se musí

³⁰ „Nie postrzegamy eutanazji jako możliwości wyboru nawet w wyjątkowych przypadkach, ale jako brak szacunku dla życia ludzkiego” – czytamy w oświadczeniu. Podpisali go w imieniu katolików kardynał Miroslav Vlk, w imieniu żydów – rabin Karol Sidon i w imieniu muzułmanów – Vladimír Sánka z Centrum Gmin Muzułmańskich. Podpisał ją również Pavel Černý z Ekumenicznej Rady Kościołów, zrzeszającej wszystkie inne kościoły chrześcijańskie w Czechach. Po raz pierwszy tak się zjednoczyli przedstawiciele wiernych. [Tłumaczenie własne – MHJ].

³¹ W niedzielę żydzi i chrześcijanie spotkają się w Wielkiej Synagodze, aby upamiętnić transporty wysłane z Pilzna w styczniu 1942 roku. W sumie 2065 osób (w tym 221 dzieci) zostało zabranych z domów [tłumaczenie własne – MHJ].

připravit na jejich nejrůznější žerty, ke kterým například od pradávna patří i pomazání obličje zvláštním mazadlem,” upozornila Vojancová. X (2010): Mladá fronta DNES, 27. 1. 2010³².

Każda z postaci wchodząca w skład korowodu stanowiła część ówczesnego świata i ma swoją ludową symbolikę. Żyd, jako stały element zapustnych korowodów, stanowił integralną część lokalnej społeczności. Postać ta nie jest jednak jednoznaczna. Jak pisze Martin Sítek (2015, s. 32), przebranie Żyda (okrycie ze zgrzebnego płótna, tzw. zgrzebnica, z gęsimi skrzydełkami) symbolizuje kult męskich przodków, natomiast postać obwieszona ostem, plewami i drobiazgami, proponująca ludziom różne usługi przedstawia Żyda-sklepikarza. W obu wyobrażeniach Żyd jest postrzegany negatywnie. Żyd-kramarz jest obiektem kpín i parodii, natomiast Żyd jako symbol powrotu nieżyjących przodków jest postacią demoniczną. Ten negatywny wizerunek Żyda/żyda jest już reliktem minionej epoki. Dzisiaj pozostał w starych poświadczeniach słownikowych oraz w zwyczajach ludowych.

4. Podsumowanie

Z analizy wynika, że na obraz współczesnego Żyda/żyda składają się przede wszystkim cechy odnoszące się do pobożności i wspólnoty. Żydzi stanowią ważną część społeczeństwa czeskiego. Ich przedstawiciele są zapraszani na uroczystości państwowe, są członkami wielu rad, zabierają głos w różnych sprawach. W prasie nie brakuje wzmianek o ich życiu, zwyczajach, wydarzeniach mających miejsce w poszczególnych gminach żydowskich. Obrazy powstałe w publicystyce i prasie nie są dla nich niekorzystne, chyba że jest opisany konflikt, do którego doszło ze społeczeństwem dominującym. Takie poświadczenia zawierają nieraz leksemy negatywnie wartościujące zachowania społeczności żydowskiej.

Ważny jest również sposób opisywania Żydów mieszkających w Czechach przed wojną. Pamięć o nich jest cały czas przechowywana. Podkreśla się ich wkład w historię i kulturę Czech.

Wizerunek prasowy czeskich Żydów koreluje z wynikami badań, z których wynika, że antysemityzm w Czechach plasuje się na niskim poziomie, a Żydzi cieszą się sympatią wśród Czechów.

³² „Zgodnie ze starą tradycją głównie mężczyźni wkładają przebrania. Na jeden dzień przebierają się za pstrokatego, kobietę, Turka, chochoła, hycla z kłaczą, kominiarza i żyda. „Ludzie muszą przygotować się na różne psikusy, do których należy na przykład namaszczenie twarzy specjalnym mazidłem od dawien dawna” – zaznaczyła Vojancová [tłumaczenie własne – MH].

Bibliografia

- Báar, M. (2010). *Historians and Nationalism: East-Central Europe in the Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.
- Čapková, K., Kieval J.H. (red.). (2022). *Židé v českých zemích. Společná cesta dějinami*. Praha: NLN.
- Krasnická, J. (1966). Pojmenování českých lidových tanců. *Československý terminologický časopis*, ročník V, číslo 3, s. 129–162. Pozyskano z https://www.juls.savba.sk/ediela/CSterm/1966/3/1966-3_hi.pdf. [data dostępu: 3.07.2023 r.]
- Křen, M., Cvrček, V., Hnátková, M., Jelínek, T., Kocek, J., Kovářiková, D., Krivan, J., Milička, J., Petkevič, V., Procházka, P., Skoumalová, H., Šindlerová, J., Škrabal, M. (2022). *Korpus SYN*, verze 11 z 14. 12. 2022. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Pozyskano z WWW: <https://www.korpus.cz>. [data dostępu: 3.07.2023 r.]
- PSJČ – Hujer, O., Smetánka, E., Weingart, M., Havránek, B., Šmilauer, V., Získal, A. (red.). (1935–1957) *Příruční slovník jazyka českého*, Praha: SPN.
- Rejzek, J. (2015). *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.
- Sítek, M. (2015). Symbolika a funkce masek ve vybraných lidových obyčejích výročního cyklu na Moravě, Magisterská diplomová práce. Ústav evropské etnologie. Filozofická fakulta. Masarykova univerzita.
- SSJČ – Havránek, B. (red.). (1960–1971). *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV.
- SSČ – Filipec, J., Daneš, F., Machač, J., Mejstřík, V. (2004). *Slovník spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Soukopová, B. (2011). Židovská identita v českých zemích v moderní době (se zřetelem k náboženskosti Židů). W: H. Nosková, P. Bednářik i in. *Identita národnostních menšin a integrace cizinců střední a východní Evropy ve dvaceti letech svobody*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Stubbs, M. (2001). *Word and Phrases*. London: Blackwell.
- Trencsényi, B., Janowski, M., Báar, M., Falina, M., Kopeček, M. (2016). A History of Modern Political Thought in East Central Europe. 1. Sv.: *Negotiating Modernity in the Long Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.
- Zoufalá, M. (2013). Současný antisemitismus v České republice a ve světě: vybrané příčiny, trendy, souvislosti, *HOP* 5 (1/2013), s. 121–130.

Žródła internetowe:

- Databáze excerptního materiálu Neomat* (2015) [online]. wersja 3.0. Praha: Oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR. Pozyskano z <http://neologismy.cz/> [data dostępu: 3.07.2023 r.]
- <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/vztahy-a-zivotni-postoje/5203-vztah-ceske-verejnosti-k-narodnostnim-skupinam-zijicim-v-cr-brezen-2020>

https://www.hks.re/wiki/zide_v_ceske_republice

<https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-bez-zdi/>

<https://www.fzo.cz/o-nas/statistika/>

<https://www.kehilaprag.cz/docs/1653-V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD%20zpr%C3%A1va%20C5%BDOP1.pdf>

<https://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=6653>

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Taroky#Druhy_her
taroky.net](https://cs.wikipedia.org/wiki/Taroky#Druhy_her_taroky.net)

STRESZCZENIE

Wizerunek współczesnego Żyda kreślony w czeskiej prasie składa się przede wszystkim z cech związanych z religijnością i wspólnotą. Żydzi stanowią ważną część społeczeństwa czeskiego. Ich przedstawiciele są zapraszani na uroczystości państwowe, pełnią różne funkcje w licznych radach oraz wypowiadają się publicznie na różne tematy. W prasie nie brakuje wzmianek o ich życiu, zwyczajach i wydarzeniach odbywających się w poszczególnych społecznościach żydowskich. Wizerunki tworzone w dziennikarstwie i prasie nie są dla nich niekorzystne, chyba że opisują konflikt z dominującym społeczeństwem. Tego typu poświadczenia często zawierają leksemy negatywnie oceniające zachowanie społeczności żydowskiej. Istotny jest również sposób opisywania Żydów żyjących w Republice Czeskiej przed wojną. Pamięć o nich jest wciąż pielęgnowana. Podkreśla się ich wkład w historię i kulturę Czech. Wizerunek prasowy czeskich Żydów koreluje z wynikami badań, które pokazują, że antysemityzm w Republice Czeskiej jest zjawiskiem marginalnym, a Żydzi cieszą się sympatią Czechów.

SŁOWA KLUCZOWE: czescy żydzi, analiza korpusowa

MILENA HEBAL-JEZIERSKA

Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej

Wydział Polonistyki

Uniwersytet Warszawski

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28

00-927 Warszawa